

Een Friese kraantjeskan

In het zilverdepot van het Rijksmuseum staat heel geduldig een mooie koffiekkan (afb. 1) te wachten op een waardige plaats in de in aanbouw zijnde nieuwe zalen. Het is een groot stuk – 42 cm hoog – van een type dat in het spraakgebruik kraantjeskan genoemd wordt. De merken wijzen uit dat ze in 1729 te Leeuwarden werd gemaakt. Het meesterteken AA komt ook voor op het houten gildebord en wel bij de naam van Andele Andeles. Door E. Voet wordt het aan Andele Eyses, zoon van Eyse Andeles toegeschreven. Terwijl de eerstgenoemde uit alle berichtgevingen verdwijnt, speelt daarentegen een niet te traceren Andele Andeles een grote rol in het openbare leven. Omdat diens oudste zoon ook Eyse Andeles genoemd is, veronderstelt Voet dat Andele, toen hij tot het gilde toetrad het patronimicum van zijn vader als familienaam heeft aangenomen. De besteller van de kan is onbekend. Geen inscriptie of wapen geeft daarover enige opheldering, hoewel de gedachte aan de kring van het grote staat voerende Friese hof bij een dergelijk stuk zich opdringt.

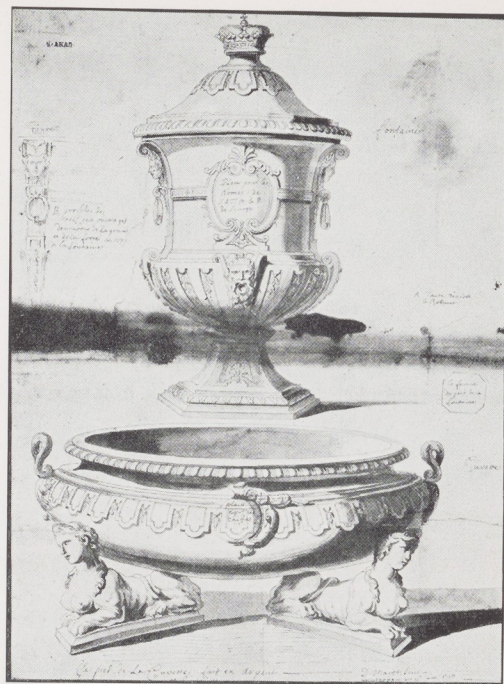
Het model en de versieringen van onze koffiekkan zijn ontstaan onder invloed van Daniel Marot, de réfugié, die in dienst van Stadhouder Willem III de grote stoot gaf tot de introductie van de Franse

stijl in ons land. Hoofdzakelijk door zijn toedoen is in Holland (en in Engeland waar hij eveneens voor Willem III werkzaam was) de tuinvaas een sterk dominerend motief geworden. Eigenlijk is dat een afstammeling van de Romeinse urn, die al in de eerste regeringsperiode van Lodewijk XIV in Frankrijk niet alleen het voorbeeld werd voor parkversieringen, maar ook in talloze varianten een plaats kreeg in nissen, langs trappen en terrassen, op balustrades en daklijsten. Uit de architectuur voortkomende, drong het type door in de kunstnijverheid en kwam terecht in lambriseringen of in de grondvorm van tafelklok en baluster. Naar dit zelfde gegeven voegden zich in het zilverwerk de grote tapvazen voor wijn, de koelers, de 'fontijntjes' voor het handenwassen (afb. 2), de koffiekannen, de theebusjes, suikerbusjes, knoppen van deksels en nodi van kandelaars. Marot heeft aan de imponerend zware Barok een luchtiger aanzien gegeven, dat zich al gauw verspreidde in de landen, die de réfugiés gastvrij opnamen. Deze invloed werd bevorderd door de plaatwerken naar tekeningen van zijn hand. De voor 'zijn Koninklijke Mayesteyt van Groot Bretange, Willem de derde' vervaardigde en in Holland uitgegeven voorbeeldenboeken geven een keur van ontwerpen te zien, die de veelzijdig-

heid en speelse geest van de meester treffend onthullen. Naast bouwwerken, betimmeringen, panelen en meubelen zijn daarin ontwerpen voor tuinen en fonteinen opgenomen, maar tevens talrijke modellen voor alle soorten van decoratieve gebruikskunst. Doordat Marot vooral na de dood van Willem III geregeld opdrachten ontving van de Friese Nassau's, kreeg hij ook in het noorden grote invloed. De beide van der Lelys – Johannes en zijn zoon Gabynus – maakten van zijn met bloemen en blaadjes omsponnen bandwerk, zijn acanthusbladeren en bladklokken, een overvloedig gebruik, maar zij pasten ze toe in een gedrongen manier, die geen aasje ruimte vrijliet en veel weg had van een 'horror vacui'.

Al bladerende in Marot's plaatwerken komt men onder de indruk van de nauwe samenhang tussen zijn inventies en de kraantjeskan van Andele Andeles. Dit geldt zowel voor de tuinvaas-vorm van het gehele stuk als voor de wijze waarop de versiering over de kan is verdeeld. Beter dan de van der Lelys benadert de maker van dit stuk de geest van Marot door een zinvolle afwisseling van versierde en blank gelaten geledingen. Juist daardoor verkrijgt de kraantjeskan zijn monumentaliteit, zijn allure. Niet alleen de bolle kneren, maar ook de zich in het patroon herhalende blad- en bandwerk-motieven en het raster met rozetten zijn gedreven, een techniek waarin de Friezen meesters waren. Het appliqueren – een werkwijze bestaande uit het opsolderen van volgens een schablone uitgezaagde figuren – was veel meer in Engeland en, in navolging van ginds, ook in Amsterdam en andere grote Hollandse centra in gebruik. In Friesland had men meer dan elders het geval was en getrouw aan Marot, een voorkeur voor de contrastwerking van reliëf en fond, een effect dat in het zilver bereikt werd door de versiering te doen uitkomen tegen een teruggedreven, geponste grond.

Afb. 2. D. Marot, ontwerp voor een zilveren fontein en bassin, voor Prins Eugenius van Savoye 1710. Akad. für bild. Künste, Wenen.

Mèt de mode uit de tijd van Lodewijk XIV, die in ons zilverwerk het eerste deel van de XVIIIe eeuw bestreek, verdween ook de smaak voor dit model koffiekkan. Het moest plaats maken voor de buikige peervorm, die zich in de XVIIe eeuw al uit de wijnkan had ontwikkeld en waaraan een veel langer leven beschoren is geweest. Dat type wist zich telkens weer aan te passen aan de komende stijlen en het handhaafde zich tot in de be-sterde, gelakte kraantjeskan, het oud-vaderlandse symbool van gezelligheid, waaruit ook nu nog dikwijls het bakje troost – voorzien van een snuifje kaneel – geschonken wordt.

Afb. 1. Kraantjeskan van Andele Andeles, Leeuwarden, 1729.